QASHQADARYO TURKMANLARINING OILAVIY TURMUSHI VA NIKOH AN'ANALARI (XX ASR IKKINCHI YARMI – XXI ASR BOSHLARI)

Jurayev Sanjar Ramazanovıç
Termiz iqtisodiyot va servis unıversıteti Ijtimoiy fanlar kafedrası öqıtuvçisı
https://orcid.org/0009-0002-4306-8796
jurayevsanjar1983j@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada Qashqadaryo vohasidagi turkmanlarning XX asr ikkinchi yarmi – XXI asr boshlaridagi oilaviy turmushi va nikoh an'analari tarixiy-etnografik manbalar asosida tahlil qilinadi. Katta patriarxal oiladan kichik oilaga o'tish jarayoni, qarindoshlik munosabatlari, yashmoq va nom tabusi kabi xulq me'yorlari, shuningdek, sovchilik, qalin, mahr, etnik endogamiya va nikoh yoshidagi o'zgarishlar ko'rib chiqiladi. Sovet davridagi o'troqlashuv, Qarshi cho'lining o'zlashtirilishi, migratsiya va huquqiy me'yorlarning oila hamda nikoh munosabatlariga ta'siri muhokama qilinadi. Mahalliy dala materiallari cheklanganligi sababli qiyosiy xulosalar alohida tekshirishni talab etishi qayd etiladi.

Kalit so'zlar: Qashqadaryo vohasi, turkmanlar, Chandir, Pomuq, oila, qarindoshlik, nikoh, qalin, mahr, endogamiya, yashmoq.

KIRISH

O'zbekistondagi turkmanlar soni barqaror o'sib bormoqda. Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, respublikada 1990-yilda 123 711, 2000-yilda 144 601, 2019-yilda 198 797 nafar turkman qayd etilgan, 2022-yilga kelib ularning soni 200 mingdan oshgan [5]. 2001-yil 7-mayda tashkil etilgan Respublika Turkman madaniy markazining Qashqadaryo viloyatidagi hududiy bo'linmasi ham faoliyat yuritadi [5]. Bu raqamlar turkmanlarni respublikadagi yirik etnik ozchiliklardan biri sifatida ko'rsatadi.

Qashqadaryo vohasi turkmanlarining etnografiyasi esa hanuzgacha parcha-parcha o'rganilgan. Ularga bag'ishlangan yagona maxsus monografiya – O. Jo'raqulovning "Chandir turkmanlari" asari – 1992-yilda nashr etilgan [4]. Voha aholisining kundalik hayotiga oid so'nggi doktorlik tadqiqotida turkmanlarning joylashuvi qayd etilgan, biroq ularning oilaviy marosimlari alohida tahlil qilinmagan [6]. Mazkur bo'shliq maqola mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Qashqadaryo turkmanlari oilaviy munosabatlarida qarindoshlik, katta va kichik oila shakllari, kelinning xulq me'yorlari hamda nikohga oid urf-odatlar muhim o'rin

tutadi. Ushbu sohalardagi o‘zgarishlar etnik an’analar va ijtimoiy-huquqiy yangilanishlar o‘rtasidagi munosabatni yoritadi.

Tadqiqot maqsadi – Qashqadaryo turkmanlarining oilaviy turmushi va nikoh an’analarini tavsiflash, ularning XX asrning ikkinchi yarmi – XXI asr boshlaridagi o‘zgarish omillarini ko‘rsatish. Asosiy vazifalar: turkman jamoalarining joylashuvi va xo‘jalik muhitini aniqlash; oilaning tarkibi, qarindoshlik munosabatlari va xulq me’yorlarini ko‘rib chiqish; sovchilik, qalin, mahr, nikoh yoshi va nikoh shakllarini tahlil qilish.

Tadqiqotning xronologik chegarasi 1950-yillardan 2020-yillarning o‘rtalarigacha bo‘lgan davrni qamraydi; hududiy doirasi quyi Qashqadaryo, ayniqsa Mirishkor va Muborak tumanlari hamda ularga tutash hududlardir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadqiqot tarixiylik va xolislik tamoyillariga tayanadi. Unda qiyosiy-tarixiy, struktur-funksional va retrospektiv rekonstruksiya usullaridan foydalanilgan. Oila shakllari va nikoh institutining o‘zgarishi turli davr etnografik manbalari hamda normativ-huquqiy materiallar asosida qiyoslandi.

Manbalar besh guruhga ajratildi. Birinchi guruh – sovet etnografiyasining klassik asarlari. “Народы Средней Азии и Казахстана” jamoaviy asari turkman oilasi va to‘y marosimlarining umumiy manzarasini beradi [13]. G.P. Vasilyevaning turkman xalqi etnogenezi va etnik jarayonlariga bag‘ishlangan maqolalari urug‘-qabila tuzilishini tushunishga asos bo‘ldi [8; 9]. Ya.R. Vinnikov turkmanlarda XIX asr oxiri – XX asr boshlarida 30 dan ortiq alohida qabila bo‘lganini hamda yer-suv jamoasi doirasida xo‘jalik jamoasi vazifasini katta bo‘linmagan oila bajarganini ko‘rsatgan [10]. N.A. Kislyakov esa Markaziy Osiyo bo‘ylab katta patriarxal oila kichik oiladan oldin kelganini va qalin evaziga tuziladigan nikoh XIX – XX asr boshlarida hukmron shakl bo‘lganini asoslagan [12].

Janubiy O‘zbekistonning etnik tarixi bo‘yicha B.X. Karmisheva [11], voha turkmanlari bo‘yicha O. Jo‘raqulov [4], hududiy joylashuv va migratsiya bo‘yicha A.A. Pardayev [6] ishlari asos bo‘ldi. Tojikiston turkmanlariga oid qiyosiy materiallar [14] va Stavropol turkmanlaridagi qalin marosimlariga bag‘ishlangan tadqiqot [7] nikoh amaliyotlarini solishtirishga xizmat qildi. Ma’muriy bo‘linish, nikoh yoshi va qarindoshlar o‘rtasidagi nikohga oid normativ va huquqiy materiallar ham hisobga olindi [1; 2; 3].

Manbalarning asosiy cheklovi shundaki, Qashqadaryo turkmanlarining oilaviy marosimlariga oid dala materiallari nashrlarda juda kam uchraydi. Shu sababli

umumturkman etnografiyasidagi ma’lumotlar mahalliy kontekstga qiyosiy usulda tatbiq etildi. Bunday xulosalar maqolada gipoteza sifatida alohida belgilanadi. Ularni Mirishkor tumanining Chandir va Pomuq hamda Muborak tumanining Turkman qishlog‘ida uch avlod vakillari bilan o‘tkaziladigan yarim tuzilmali suhbatlar orqali tekshirish tavsiya etiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Etnik tarkib, urug‘-qabila tuzilishi va joylashuv

Qashqadaryo turkmanlari asosan vohaning quyi, cho‘l qismida – Qarshi cho‘li zonasida ixcham yashaydi. A.A. Pardayevning dala ma’lumotlariga ko‘ra, turkman millatiga mansub aholi Mirishkor tumanining Chandir va Pomuq hududlarida hamda Muborak tumanining Turkman qishlog‘ida istiqomat qiladi [6, b. 21]. Ochiq ensiklopedik ma’lumotlarda viloyatdagi turkmanlar soni taxminan 40,8 ming kishi, ya’ni aholining 1,1 foizi deb ko‘rsatiladi [20]. Kasbi va Muborak tumanlari aholisi tarkibida ham turkmanlar qayd etilgan [21].

Turkmanlar tarixan murakkab urug‘-qabila tuzilishiga ega bo‘lgan: XIX asr oxiri – XX asr boshlarida ular 30 dan ortiq alohida qabila va yuzlab urug‘ bo‘linmalariga ajralgan [10]. Bu bo‘linish etnik o‘zlikda hozir ham muhim o‘rin tutadi: inson o‘zini avvalo turkman, so‘ngra muayyan qabila va urug‘ vakili sifatida tanitadi. Qabila mansubligi nikoh tanlovida, qarindoshlik doirasini belgilashda va to‘yda mehmonlarni joylashtirish tartibida namoyon bo‘ladi. Voha turkmanlarining qabila mansubligi masalasida O. Jo‘raqulovning “Chandir turkmanlari” asari muhim manba hisoblanadi [4]. Mirishkor tumanidagi Chandir aholi punktining nomi ham shu etnonim bilan bog‘liq. Etnonimning kelib chiqishi – masalan, uning turkmanlarning chovdur (turkm. çowdur) qabilasi nomiga aloqadorligi – hozircha munozarali bo‘lib, maxsus etnonimik tadqiqotni talab etadi. G.P. Vasilyevaning turkman etnogenezi bo‘yicha xulosalari bunday guruhlarni o‘g‘uz va o‘g‘uzgacha qatlamlarni o‘z ichiga olgan murakkab etnik jarayon mahsuli sifatida ko‘rishga imkon beradi [8].

Turkmanlar yashaydigan tumanlarning o‘zi ham tadqiqot davrida shakllangan. Kasbi tumani 1970-yilda, Muborak tumani 1978-yilda tashkil etilgan [21]. Chandir va Pomuq aholi punktlari dastlab Bahoriston tumani tarkibida bo‘lgan. 2003-yil 25-aprelda Bahoriston va Usmon Yusupov tumanlari negizida Mirishkor tumani tuzilib, Chandir va Pomuq uning tarkibiga o‘tkazilgan [1].

Quyi Qashqadaryodagi keng yaylovlar bu yerda chorvachilikning rivojlanishiga imkon bergan [6, b. 20]. Turkmanlar an’anaviy ravishda yarim ko‘chmanchi chorvachilik – qorako‘l qo‘ychiligi va tuyachilik bilan shug‘ullangan. Sovet davrida ular kolxoz va

sovxozlarga birlashtirilib, o‘troq turmushga o‘tdi. Pardayevning qayd etishicha, quyi oqimdagi bir qator qishloqlar, jumladan, Mirishkor tumanidagi Jeynov aholisi chorvachilikdan o‘troq dehqonchilikka o‘tgan [6, b. 20–21]. XX asrning 70-yillaridan Qarshi cho‘lining keng ko‘lamli o‘zlashtirilishi bilan hududga boshqa joylardan aholi ko‘chib keldi va yangi sovxoz posyolkalari paydo bo‘ldi. O‘zlashtirish turkmanlarni aralash etnik muhitga olib kirdi: Mirishkor tumanining Jeynov va Kasbi tumanining Cho‘lquvar qishloqlarida arablar, Kasbi tumanining Fazli qishlog‘ida tojiklar istiqomat qiladi [6, b. 21]. Qo‘shnichilik, mehnat jamoalari va maktab bu guruhlar o‘rtasida madaniy almashinuvni kuchaytirdi.

Mustaqillikning dastlabki yillarida voha turkmanlari va tojiklarining bir qismi o‘z milliy davlatlariga ko‘chib ketgan, boshqa hududlardagi o‘zbeklar esa viloyatga qaytgan [6, b. 19]. 1990-yillarning ikkinchi yarmidan mehnat migratsiyasi kuchaydi. Pardayevning respondentlari xorijga ko‘pincha uy qurish, to‘y o‘tkazish va mashina olish uchun mablag‘ to‘plash maqsadida borishini aytgan [6, b. 32]. Bu holat to‘y xarajatlari oila iqtisodida qanchalik katta o‘rin tutishini ko‘rsatadi.

Oilaviy turmush: oila tipi, munosabatlar va xulq me’yorlari

An’anaviy turkman jamiyatida asosiy ijtimoiy-iqtisodiy birlik katta bo‘linmagan patriarxal oila bo‘lgan. Ya.R. Vinnikovning ta’kidlashicha, yer-suv jamoasi doirasida xo‘jalik jamoasi vazifasini aynan shunday oila bajargan [10]. Unda ota, uning uylangan o‘g‘illari va nevaralari bir xo‘jalikda, umumiy mulk va mehnat asosida yashagan. Oila boshlig‘i – eng keksa erkak – xo‘jalik va oilaviy masalalarda so‘nggi qarorni qabul qilgan. Ayollar o‘rtasidagi ierarxiyani qaynona boshqargan: kelinlar ish taqsimoti va ro‘zg‘or tartibida unga bo‘ysungan.

N.A. Kislyakov katta oiladan kichik oilaga o‘tish xususiy mulk va tovar-pul munosabatlarining rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lganini, biroq XIX asrdagi kichik oila ham patriarxal belgilarni saqlab qolganini ko‘rsatgan [12]. Qashqadaryo turkmanlarida bu jarayon asosan XX asrning ikkinchi yarmida yakunlandi. Kolxoz-sovxoz tizimida mehnat haqining shaxsga to‘lanishi, alohida uy-joy qurilishi va yoshlarning ta’lim olish uchun shaharga intilishi katta oilaning parchalanishini tezlashtirdi.

Biroq kichik oilaga o‘tish to‘liq ajralishni anglatmadi. Uylangan o‘g‘illar alohida uy qurib chiqsa ham, ko‘pincha ota hovlisi yonida yoki shu mahallada joylashdi. Kenja o‘g‘il odatda ota-ona bilan qolib, ularning uyini meros qilib oladi. Bu an’ananing izini moddiy madaniyatda ham ko‘rish mumkin: to‘y tuyasiga yopiladigan asosiy bezak to‘y tugaganidan so‘ng kuyov oilasining kenja o‘g‘lida saqlanib qolgan [16]. Natijada zamonaviy turkman oilasini “bo‘lingan, lekin uzilmagan” oila deb ta’riflash mumkin:

xo‘jalik alohida, ammo marosim, hashar va moddiy yordamda qarindoshlar birligi saqlanadi.

XX asrning birinchi yarmigacha cho‘l turkmanlarining asosiy turar joyi o‘tov (turkm. öý) bo‘lgan. O‘troqlashuv bilan paxsa va xom g‘isht uylar, keyinroq pishiq g‘ishtli hovlilar keng tarqaldi. Shunga qaramay, o‘tov marosim makoni sifatidagi ahamiyatini uzoq saqladi: an’anaviy turkman to‘yi kuyov uyi yonida o‘tov tikishdan boshlangan [18]. Mehnat taqsimotida erkaklar chorvachilik, dehqonchilik va keyinroq sovxoz ishlari bilan band bo‘lgan. Ayollar ro‘zg‘or yuritish, sut mahsulotlarini tayyorlash bilan birga gilam, kigiz va to‘qima buyumlar ishlab chiqarishda asosiy o‘rin tutgan. To‘y tuyasining bezaklari – asmalyklar ham odatda bo‘lajak kelin tomonidan to‘y uchun to‘qilgan [17]. Shu bois qizning to‘qimachilik mahorati uning qadr-qimmati va sepining asosiy o‘lchovi bo‘lgan.

Oilaviy munosabatlar yoshi va jinsiga ko‘ra qat’iy ierarxiyaga asoslangan. Yosh kelin uchun quyidagi chegaralovchi me’yorlar mavjud bo‘lgan:

– Yashmoq (turkm. ýaşmak). Kelin qaynota va eri tomonidagi katta qarindoshlar oldida og‘zini ro‘molning bir uchi bilan berkitib yurgan. Bu odat kattalarga hurmat belgisi sifatida talqin qilinadi va kelin libosining ajralmas qismi hisoblanadi [18].

– Nom tabusi. Kelin erining katta qarindoshlarini ismi bilan atamagan, ularni qarindoshlik atamalari yoki o‘zi qo‘ygan hurmat nomlari orqali chaqirgan. Turkman nutq odobida xotin erini kamdan-kam ismi bilan ataydi va u haqda ko‘pincha uchinchi shaxsda gapiradi [19].

– Kattalardan tortinish. Kelin dastlabki davrda qaynotasi bilan bevosita gaplashmagan va uning huzurida ovqatlanmagan.

Bu me’yorlar kelinning yangi oilaga asta-sekin qo‘shilishini tartibga solgan va boshqa turkiy xalqlardagi kelinning “tortinish” odatlariga o‘xshaydi. Sovet davrida ular rasmiy targ‘ibotda “eskilik sarqiti” deb baholangan. Mustaqillik yillarida yashmoq kundalik hayotdan deyarli chiqib, asosan to‘y kuni ramziy element sifatida qo‘llanayotgani, nom tabusi va kattalarga hurmat me’yorlari esa yumshagan holda saqlanayotgani taxmin qilinadi. Bu kuzatuv dala ma’lumotlari bilan tasdiqlanishi lozim.

Nikoh an’analari

An’anaga ko‘ra, nikoh masalasini ota-onalar va oqsoqollar hal qilgan. N.A. Kislyakov Markaziy Osiyoda ekzogamiya va endogamiya hayot tarzi – ko‘chmanchi yoki o‘troq bo‘lish bilan bevosita bog‘liq bo‘lganini, yaqin qarindoshlar o‘rtasidagi nikohni afzal ko‘rish esa mulkni oila ichida saqlash istagidan kelib chiqqanini ko‘rsatgan [12].

Turkmanlarda etnik endogamiya ayniqsa kuchli bo‘lgan: qizni boshqa millat vakiliga berish uzoq vaqt qoralangan. Qiyosiy materiallar bu me’yorning o‘zgarayotganini ko‘rsatadi. Tojikistonning Dusti tumanidagi turkman jamoasida yaqin vaqtlargacha tojiklar bilan quda bo‘lish uyat hisoblangan, so‘nggi yillarda esa ilk aralash oilalar paydo bo‘lgan [14]. Qashqadaryoda turkmanlar o‘zbeklar bilan til, din va turmush tarzida yaqin bo‘lgani uchun turkman-o‘zbek nikohlari nisbatan erta tarqalgan bo‘lishi mumkin. Bu gipoteza FHDYo yozuvlari va dala suhbatlari asosida tekshirilishi kerak. Qarindoshlar o‘rtasidagi nikohga davlat siyosati ham ta’sir ko‘rsatmoqda: 2024-yilda jamoatchilik muhokamasiga qo‘yilgan qonun loyihasida yon shajara bo‘yicha ikkinchi – to‘rtinchi darajali qarindoshlar o‘rtasidagi nikohni, tibbiy-genetik tekshiruv natijasi ijobiy bo‘lgan holatlardan tashqari, taqiqlash taklif etilgan [3].

An’anaviy jamiyatda qizlar erta turmushga berilgan. Sovet qonunchiligi nikoh yoshini belgilab, voyaga yetmaganlarni turmushga berishni jinoiy qilmish deb e’lon qildi. Mustaqil O‘zbekiston Oila kodeksida nikoh yoshi erkaklar uchun 18, ayollar uchun 17 yosh qilib belgilangan edi; 2019-yil 1-sentabrdan har ikki jins uchun yagona nikoh yoshi – 18 yosh joriy etildi [2]. 2024-yilgi qonun loyihasi 18 yoshga to‘lmaganlarni unashtirish marosimlarini ham taqiqlashni nazarda tutadi [3]. Qiyos uchun: Xatlon turkmanlarida qiz va yigitlar oliy ma’lumot olgach, 26–27 yoshda oila qurishi odat ekani qayd etilgan [14]. Bu nikoh yoshining ko‘tarilishi ta’lim qadrining oshishi bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Turkman nikohi sovchilik (turkm. sawçylyk), kelishuv, qiz uchun yurish, qizning ota uyidan chiqishi va kuyov uyiga olib kelinishi kabi bosqichlardan tashkil topgan; xalq bu bosqichlarning har birini belgilangan vaqtda o‘tkazishga alohida e’tibor bergan [22]. Kelishuvning muhim ramzi ro‘mol bo‘lgan: to‘y sovg‘alari va shirinliklar ro‘molga tugib olib borilgan [22]. Shu bilan birga, nikoh tartibi hududdan hududga farq qilgan: XIX asrning birinchi yarmida Stavropol turkmanlarida alohida sovchilik marosimlari umuman bo‘lmagani qayd etilgan [7].

Qalin (turkm. galyň) turkman nikohining markaziy instituti bo‘lgan. Kislyakov XIX – XX asr boshlarida qalin to‘lash orqali tuziladigan nikoh asosiy shakl bo‘lganini va iqtisodiy munosabatlar rivojlanishi bilan qalin patriarxal oila bilan birga o‘tmishga keta boshlaganini yozgan [12]. V.V. Batyrov esa turkmanlar qalin miqdorini belgilashda odat huquqi (adat) va shariat talqinlari o‘rtasidagi ziddiyatga duch kelganini ko‘rsatgan [7]. Bu ziddiyat qalin (qiz ota-onasiga beriladigan to‘lov) bilan mahr (kelinning shaxsiy mulkiga aylanadigan nikoh haqi) o‘rtasidagi tub farqdan kelib chiqadi. Sovet hokimiyati 1920-yillardayoq qalin, qiz o‘g‘irlash va voyaga yetmaganlarni turmushga berishni “urug‘chilik turmushi sarqitlari” sifatida jinoiy javobgarlikka tortiladigan

qilmishlar qatoriga kiritgan. Shunga qaramay, qalin yo‘qolmadi, balki shaklini o‘zgartirdi. “Народы Средней Азии и Казахстана” mualliflari kuyov tomonidan qiz ota-onasi va qarindoshlariga qimmatbaho sovg‘alar berish majburiyatini qalinning sarqiti deb baholagan [13]. Hozirgi O‘zbekistonda nikohning diniy qismida mahr markaziy o‘rin tutadi, qalin esa kam uchraydi [15]. Qashqadaryo turkmanlarida qalin chorva, guruch, mato va pul ko‘rinishida kuyov tomonining to‘y xarajatlariga qo‘shiladigan to‘lovlarga aylangan, deb taxmin qilish mumkin; bu masala ham dala ma’lumotlari bilan aniqlashtirilishi lozim. Qiyosiy misol qalin miqdorining huquqiy tartibga solishga qanchalik sezgir ekanini ko‘rsatadi: Xatlon turkmanlarida 2008-yilgi marosimlarni tartibga solish qonunidan oldin qalin 25 ming somoniga (taxminan 2,5 ming AQSh dollari) yetgan, qonundan keyin esa 11 ming somoniga tushgan [14].

Qiz olib qochish (turkm. gyz alyp gaçmak) turkmanlarda ma’lum bo‘lgan nikoh shakllaridan biridir. Batyrov XIX asrning birinchi yarmida ko‘chmanchi xo‘jalik inqirozi sharoitida Stavropol turkmanlarida bu odat keng tarqalganini qayd etgan [7]. Xatlon turkmanlarida ham u yaqin vaqtlargacha keng tarqalgan, hozir esa kamaymoqda [14]. Muhimi, bu odat ota-ona roziligini chetlab o‘tib, bir-birini sevgan yoshlarning birlashish vositasi sifatida ham qo‘llangan: Xatlon turkmanlarining guvohligiga ko‘ra, olib qochilgan qizning nikohiga keyinchalik hech kim, hatto uning ota-onasi ham qarshi chiqa olmagan [14]. Qashqadaryo sharoitida bu odatning ko‘lami va hozirgi holati ma’lum emas va maxsus o‘rganishni talab qiladi.

XULOSA

Qashqadaryo turkmanlari vohaning quyi, cho‘l qismida – Mirishkor va Muborak tumanlarida ixcham yashovchi, chorvachilik an’analari va murakkab urug‘-qabila tuzilishiga ega etnik guruhdir. Ularning etnografiyasiga oid ma’lumotlar tarqoq bo‘lib, O. Jo‘raqulovning 1992-yilgi monografiyasidan keyin maxsus tadqiqot olib borilmagan.

XX asrning ikkinchi yarmida katta patriarxal oiladan kichik oilaga o‘tish yakunlandi. Biroq kenja o‘g‘ilning ota-ona bilan qolishi, qarindoshlarning yaqin joylashuvi va marosimlardagi o‘zaro yordam saqlanib, “bo‘lingan, lekin uzilmagan” oila modeli shakllandi.

Qalin iqtisodiy-huquqiy institut sifatida o‘z o‘rnini sovg‘alar va to‘y xarajatlariga bo‘shatdi, mahr esa nikohning markaziy unsuriga aylandi. Etnik endogamiya susayib, nikoh yoshi ta’lim va qonunchilik ta’sirida ko‘tarildi.

Oila va nikoh munosabatlaridagi o‘zgarishlarga sovet davridagi o‘troqlashuv, yangi xo‘jalik sharoitlari, etnik guruhlarning yonma-yon yashashi, migratsiya va davlatning

oila-huquq tizimi ta’sir ko‘rsatgan. Mahalliy nikoh urf-odatlariga doir ayrim qiyosiy taxminlar mustaqil dala materiallari bilan tekshirilishi kerak.

Tavsiyalar: Mirishkor tumanining Chandir va Pomuq hududlari hamda Muborak tumanidagi turkman jamoalarida uch avlod vakillari bilan etnografik suhbatlar o‘tkazish; FHDYo va mahalla ma’lumotlari asosida nikoh yoshi va aralash nikohlar dinamikasini o‘rganish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2003-yil 25-apreldagi 485-II-son qarori (Qashqadaryo viloyatida Mirishkor tumanini tuzish haqida). URL: https://lex.uz/docs/-88365
2. Ayollar uchun nikoh yoshi bir yilga oshirildi // Norma.uz. 2019-yil 4-sentabr. URL: https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/aellar_uchun_nikoh_eshi_bir_yilga_oshirildi
3. Yakupova U. Erta nikohlash va qarindoshlar o‘rtasidagi nikoh taqiqlanmoqda // Anhor.uz. 2024-yil 19-iyul. URL: https://anhor.uz/uzl/news/erta-nikohlash-va-qarindoshlar-o-rtasidagi-nikoh-taqiqlanmoqda/
4. Jo‘raqulov O. Chandir turkmanlari. – Toshkent: Fan, 1992. – 234 b.
5. Omonov A. Qardosh xalq bilan ezgu maqsadlarimiz yangi bosqichda // Yangi O‘zbekiston. 2022-yil 18-iyul. URL: https://yuz.uz/uz/news/qardosh-xalq-bilan-ezgu-maqsadlarimiz-yangi-bosqichda
6. Pardayev A.A. Qashqadaryo vohasi aholisining kundalik hayoti va ijtimoiy turmush sharoiti (1985–2021 yy.): tarix fan. dok. (DSc) … diss. avtoref. – Nukus, 2026. – 80 b.
7. Батыров В.В. Обряды «покупки невесты» у калмыков и ставропольских туркмен в первой половине XIX в.: общее и особенное // Вестник Калмыцкого института гуманитарных исследований РАН. – 2017. – Т. 31, вып. 3. – С. 76–83.
8. Васильева Г.П. Этнографические данные о происхождении туркменского народа // Советская этнография. – 1964. – № 6. – С. 86–98.
9. Васильева Г.П. Современные этнические процессы в Северном Туркменистане // Советская этнография. – 1968. – № 1. – С. 3–15.
10. Винников Я.Р. Новое в семейном быту колхозников Туркменистана // Советская этнография. – 1967. – № 6. – С. 32–42.
11. Кармышева Б.Х. Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана (по этнографическим данным). – М.: Наука, 1976. – 323 с.

12. Кисляков Н.А. Очерки по истории семьи и брака у народов Средней Азии и Казахстана. – Л.: Наука, 1969. – 240 с.
13. Народы Средней Азии и Казахстана. Т. II / Под ред. С.П. Толстова и др. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 779 с.
14. Ethnic Turkmen of Tajikistan Preserve Traditions of Their Ancestors // CABAR.asia. 2019, 14 June. URL: https://cabar.asia/en/ethnic-turkmen-of-tajikistan-preserve-traditions-of-their-ancestors
15. Islamic Marriage in Kazakhstan and Uzbekistan: A Comparative Study of Legal Framework // Manchester Journal of Transnational Islamic Law & Practice. – 2025. – Vol. 21, No. 1. – P. 317 ff.
16. Weddings // World Quilts: The Central Asian Story. International Quilt Museum. URL: https://worldquilts.quiltstudy.org/centralasianstory/node/10
17. Camel Trapping from Turkmenistan // The George Washington University Museum and The Textile Museum. URL: https://collectionstories.museum.gwu.edu/?p=411
18. Turkmen Wedding Traditions — Farewell to the Bride // Ayan Travel. URL: https://ayan-turkmenistan.travel/turkmen-wedding-traditions-farewell-to-the-bride.html
19. В Туркменистане женщинам напомнили через госСМИ, что мужей нужно «трепетно уважать» и «не называть их по имени» // Настоящее время. 2022. URL: https://www.currenttime.tv/a/32081159.html
20. Qashqadaryo viloyati // Vikipediya. URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Qashqadaryo_viloyati
21. Kasbi tumani; Muborak tumani // Vikipediya. URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Kasbi_tumani; https://uz.wikipedia.org/wiki/Muborak_tumani
22. Туркменские обряды хранят народные традиции // Worlds.ru. URL: https://www.worlds.ru/history/turkmenistan/turkmenskie_obrjady_khranjat_narodnye_tradicii